

SANJA SIMPER, ŽIDOVI U RIJECI I LIBURNIJSKOJ ISTRI U SVJETLU FAŠISTIČKOG ANTISEMITIZMA (1938. – 1943.)

Zagreb, Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, 2018., 482 str.

Knjiga *Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma* (1938. – 1943.) autorice Sanje Simper rad je o najnovijim i do sada neobjavljenim podacima o povijesti Židova u Rijeci i liburnijskoj Istri uoči Drugoga svjetskog rata, kako i sam naslov to naglašava. Kako bi došla do najnovijih podataka, autorica je svoje istraživanje temeljila na istraživanju izvorne arhivske građe pohranjene u fondovima Državnog arhiva u Rijeci, ali i inozemnim arhivima poput Povijesnog arhiva Zajednice talijanskih židovskih općina u Rimu, Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu i Središnjeg Arhiva za povijest židovskog naroda u Jeruzalemu. Inozemno istraživanje od posebne je važnosti za ovaj rad s obzirom na to da se sama problematika stavlja u širi kontekst te se dijelom objavljuju i prvi put novi podaci. Nadalje, autorica je produbila svoje istraživanje relevantnom literaturom i tiskom.

U „Uvodnoj riječi glavnog urednika“ (9-11) rabin dr. sc. Kotel Dadon naglašava kako je izlazak te knjige 2018. godine od osobite važnosti jer se u toj godini navršilo 80 godina od proglašenja rasnih zakona u fašističkoj Italiji koji su bili upereni protiv Židova. Glavni urednik naglasio je i kako je doprinos te knjige i u činjenici da se u hrvatskoj historiografiji najčešće piše o progonima na teritoriju bivše Nezavisne Države Hrvatske, dok se još uvijek rijetko piše o progonima u Istri i Dalmaciji, koje su bile pod fašističkom Italijom. U „Predgovoru“ (11-22) autorica donosi ključne povijesne podatke za samu tematiku, od sloma i raspada Austro-Ugarske Monarhije potkraj Prvoga svjetskog rata do kraja Drugoga svjetskog rata 1945. godine. Navedena je i hrvatska i strana znanstvena i stručna literatura koja je korištena u istraživanju, međutim naglašeno je kako konkretna sinteza o povijesti Židova u Rijeci i liburnijskoj Istri, posebice u razdoblju fašističkih progona, u hrvatskoj historiografiji nije postojala. Tijekom rada na istraživanju navedene problematike autorica se koristila i metodom „usmene

povijesti”, koja je danas još uvijek premalo korištena istraživačka metoda. Međutim knjiga *Židovi u Rijeci i liburnijskoj Istri u svjetlu fašističkog antisemitizma* još je jedan od dokaza kako metoda „usmene povijesti” polako pronalazi svoje mjesto i među hrvatskim istraživačima, kao i u hrvatskoj historiografiji.

Strukturu knjige čini pet poglavlja, počevši s „Uvodom” (23-55), u kojemu je prikazan položaj Židova u pretfašističkoj Italiji te na području Rijeke i liburnijske Istre pod austrougarskom vlašću u razdoblju od druge polovice 19. stoljeća do 1918. To je razdoblje važno kako bi se što bolje razumjele promjene koje će naposljetku prouzročiti i fašistički progon. Poglavlje je obogaćeno raznim priložima poput fotografija, promidžbenih oglasa trgovina u Rijeci kojima su vlasnici bili Židovi, Statuta Društva *Hevra kadiša* u Rijeci iz 1855., Statuta Društva za promicanje izraelske vjerske općine u Opatiji iz 1911. i Naredbe Ministarstva za bogoštovlje i nastavu u Beču o utemeljenju Izraelitičke općine Opatija iz 1914. Nakon „Uvoda” slijedi poglavlje „Položaj Židova od 1918. do proglašenja protužidovskih zakona 1938.” (57-125) koje se sastoji od nekoliko potpoglavlja – „Židovi u Kraljevini Italiji, Aneksija Rijeke i liburnijske Istre Kraljevini Italiji i Židovi u Rijeci (1918. – 1924.)” te „Položaj Židova u Rijeci i liburnijskoj Istri nakon uspostave talijanske oblasti Kvarnerska pokrajina 1938.” To poglavlje bavi se razdobljem nakon uvođenja fašističke diktature i afirmacije fašizma. Prve godine navedenog razdoblja vremenski se podudaraju s razdobljem uključenja riječkog i liburnijskog područja u državno-pravni okvir Kraljevine Italije. Međutim, tada još uvijek u tom dijelu novostečenoga talijanskoga državnog teritorija nema naznaka o promjeni položaja Židova, odnosno o promjeni njihova pravnog i društveno-ekonomskog položaja, koji je bio zajamčen stjecanjem statusa punopravnih talijanskih državljana. Ono što bitno obogaćuje drugo poglavlje jesu priložene tablice koje se odnose na demografsku sliku židovske populacije. Prema službenim popisima stanovništva, saznajemo o brojnosti židovske populacije u Rijeci u razdoblju 1869. – 1938., no autorica, osim za Grad Rijeku, iznosi i tablične priloge za Općinu Opatiju. Analizom podataka autorica je utvrdila različita obilježja opatijske židovske zajednice. Donosi popis Židova prema popisu iz 1938. godine, te ih razvrstava prema nacionalnosti (16 različitih nacionalnosti + 2 % onih čija se nacionalnost ne zna), zatim prema godini i mjesecu useljenja u Italiju, a navodi i postotak onih koji su u razdoblju 1900. – 1938. prešli na kršćanstvo te naposljetku i njihove profesionalne strukture s posebnim naglaskom na profesionalne strukture žena, kojih se najveći dio bavio „kućanstvom” (48 %), a nije zanemariv ni postotak „učenica” (16 %).

Treće poglavlje, „Uvođenje državnog antisemitizma 1938. u Kraljevini Italiji” (127-202), bavi se razdobljem kada su se događale preliminarnе operacije za uvođenje protužidovskog zakonodavstva u Kraljevini Italiji, što je svakako uključivalo Rijeku i Istru. U tom poglavlju autorica se bavi analizom antisemitske tiskovne kampanje u riječkom dnevnom tisku *La Vedetta d’Italia*, te se analizira i prvi državni popis Židova u kvarnerskim općinama od 22. kolovoza 1938. I to poglavlje, poput prethodnog, donosi različite popise stanovništva koji se odnose na židovsku populaciju, međutim svi su fokusirani isključivo na 1938. godinu. „Protužidovske progone u Kvarnerskoj pokrajini (1938. – 1942.)” autorica je opisala u četvrtom poglavlju (203-402), koje je ujedno i najopsežnije s pregršt novoistraženih i zanimljivih podataka. U tom su poglavlju u Kvarnerskoj pokrajini obrađeni: pravni položaj Židova, progon „Židova stranaca” – poglavito u pitanju oduzimanja talijanskog državljanstva, koje čini središnje mjesto u analizi učinaka progona, zatim progon u području rada i zapošljavanja te obrazovanja i kulture. Također, kao zasebno potpoglavlje, obrađena je provedba protužidovskih mjera civilne internacije „Židova stranaca” i civilne radne obaveze, koje su nakon ulaska Italije u Drugi svjetski rat u lipnju 1940. označile radikalizaciju protužidovskih progona.

U „Epilogu” (403-430), koji je ujedno i zadnje, peto poglavlje, autorica se osvrće na razdoblje njemačke okupacije Rijeke do kraja Drugoga svjetskog rata – „Konačno rješenje židovskog pitanja” u Rijeci i liburnijskoj Istri i Sramotne zakone – protužidovske zakone u Italiji i Njemačkoj. Stoga se, u prvome potpoglavlju, daje osvrt na položaj Židova u Rijeci i liburnijskoj Istri nakon kapitulacije fašističkog režima 1943. godine, odnosno uspostave njemačke okupacijske vlasti na području Operativne zone Jadransko primorje. Isto tako tumače se i način i posljedice nacističkog plana „konačnog rješenja židovskog pitanja” koji se provodio uz podršku fašističke Talijanske Socijalne Republike. Analizom fašističkih i nacističkih protužidovskih zakona može se zaključiti da u njihovim ishodima nije bilo velike razlike.

Po samome završetku te važne knjige slijede „Sažetak” (431-434) na hrvatskome i engleskome jeziku, bogat „Popis slikovnih priloga” (435-448), „Popis skraćenica” (449-450), „Popis izvora i literature” (451-463), „Kazalo osobnih imena” (465-473), „Kazalo zemljopisnih pojmova” (475-481) te naposljetku „Bilješka o autorici” (482).

Knjiga dr. Sanje Simper daje uvid u prošlost židovske zajednice koja je danas na istim prostorima, zbog svega navedenog u ovoj knjizi, dovedena na rub postojanja. Svojim iscrpnim istraživanjem koje uključuje nekoliko znanstvenih

metoda, više inozemnih arhiva te sve prisutniju „usmenu povijest“ autorica je produbila znanje o židovskim zajednicama na prostoru Rijeke i liburnijske Istre, međutim otvorila je i pitanje o istoj zajednici i u ostalim dijelovima koji su bili pod fašističkom okupacijom, poput Dalmacije. Novija hrvatska historiografija tom je knjigom obogaćena za velik doprinos u istraživanju židovske zajednice na tlu Hrvatske.

Igor Jovanović